

Μνήμων

Τόμ. 38, Αρ. 38 (2021)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΛΙΟΣ, Αναζητώντας την ειρήνη εν μέσω πολέμου: Η οθωμανική διπλωματική δραστηριότητα κατά το έτος 1685 και ο ρόλος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου ● ΣΠΗΡΟΣ Ν. ΓΑΣΤΡΑΤΟΣ, Νησί της Αφροδίτης ή νησί του Διονύσου; Η αγροτική οικονομία των Κυθέρων σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1715 ● ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΪΡΑΣ, Οι οθωμανικές προσλήψεις της Σερβικής και της Ελληνικής Επανάστασης: Μια απόπειρα τυπολογίας ● ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΤΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Βαδίζοντας προς τη μάχη ανάποδα: Οι πολιτικές αντιλήψεις του 1821 και η Εποχή των Επανάστασεων ● ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ, Πειρατεία, περιπλανήσεις και έρωτας στις ακτές της Χαλκιδικής: Μια οριενταλιστική μικροϊστορία εν έτει 1830 ● ΜΑΡΙΑΝΘΗ Φ. ΠΑΛΑΖΗ, Επιστημονικός πατριωτισμός και κοινωνική συνοχή στα συγγράμματα υγιεινής του Σπυρίδη Αρχιγένους ● ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΑΣΙΛΑΣ, Διερευνώντας τη θεσσαλική γαιοκτηρία 1881-1900 ● ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΟΤΑΚΗ, Η ιστορία της ομαδικής ψυχοθεραπείας στην Ελλάδα (1960-1980) ● ANNA MARIA ΣΙΧΑΝΗ, «Τα τεχνικά μέσα». Τεχνολογίες αναπαραγωγής και αποθήκευσης κειμενικών τεκμηρίων και ιστοριοφιλολογική έρευνα στη μεταπολεμική Ελλάδα: Η περίπτωση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΥΡΩΝ ΑΝΤΩΝΙΔΗΣ – ΤΑΣΙΑΡΧΗΣ ΚΟΛΙΑΣ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΣΑΚΙΩΤΗΣ – ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΒΑΝΟΣ – ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΟΠΗΣ – ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΕΡΙΑΝΟΣ, Ιστορική έρευνα και νέες τεχνολογίες: Προβληματισμοί και προκλήσεις με αφορμή την προσδιάστατη αποτύπωση του πύργου της Ουρανούπολης

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια πρώτη αποτίμηση: Χρήστος Λούκος, Αλεξάνδρα Σπρίνη, Έλλη Δρούλια ως Γεωργία Γιάνση, Παναγιώτης Ελ. Γκεντί, Δημήτρης Αγγελής-Δημάκης, Υβόν Κοσμά, Χρήστος Δεσσύλας

38

ΑΘΗΝΑ 2021

ΠΕΙΡΑΤΕΙΑ, ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ ΣΤΙΣ ΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.38226](https://doi.org/10.12681/mnimon.38226)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΟΥΝΑΡΗΣ Β. Κ. (2024). ΠΕΙΡΑΤΕΙΑ, ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ ΣΤΙΣ ΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ: ΜΙΑ ΟΡΙΕΝΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΕΝ ΕΤΕΙ 1830. *Μνήμων*, 38(38), 111–131. <https://doi.org/10.12681/mnimon.38226>

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

ΠΕΙΡΑΤΕΙΑ, ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ
ΣΤΙΣ ΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΜΙΑ ΟΡΙΕΝΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΕΝ ΕΤΕΙ 1830

Ο Joseph Wolff ήταν μια σπάνια περίπτωση περιηγητή. Γιος ραβίνου της Βαυαρίας, βαφτίστηκε χριστιανός στην εφηβική του ηλικία. Μετά από σοβαρές θεολογικές και ανατολικές σπουδές, αφού έγινε μέλος της Αγγλικανικής Εκκλησίας, ακολούθησε σταδιοδρομία ιεραποστόλου και ταξίδεψε από την Μπουχάρα και την Ινδία έως την Υεμένη και την Αιθιοπία.¹ Το πρωί της 10ης/22ας Ιουλίου 1830 ταξίδευε από τη Λήμνο προς τη Θεσσαλονίκη. Μετά από μια απογοητευτική, όσον αφορά τις πνευματικές αναζητήσεις του, στάση στο Άγιο Όρος, παρέπλεε τη νοτιότερη βραχώδη περιοχή της Σιθωνίας, τα Καρτάλια. Εκεί, το καράβι στο οποίο επέβαινε, καταδιώχτηκε από πειρατική λέμβο με οκτώ ενόπλους και προσάραξε. Έντρομοι από τις προειδοποιήσεις του καπετάνιου τους, τους πυροβολισμούς και τις φοβέρες των πειρατών, ο Wolff και ο μαρωνίτης Joseph Abu Mansur, δάσκαλος των Αραβικών και βοηθός του, κατάφεραν να διαφύγουν στον εσωτερικό ορεινό όγκο της χερσονήσου μαζί με τα ταξιδιωτικά τους έγγραφα. Μετά από περιπετειώδη περιπλάνηση 26 ωρών, ο ξυπόλυτος, μισοντυμένος και ασκεπής ιεροκήρυκας –με τα πόδια του γεμάτα αγκάθια– και ο βοηθός του βρέθηκαν, με τη βοήθεια κτηνοτρόφων, στο χωριό Συκιά και εντέλει, με στρατιωτική συνοδεία, έφτασαν στις 18/30 Ιουλίου στη Θεσσαλονίκη.² Ειδοποιημένοι από τον

* Για τα σχόλια και τις υποδείξεις ευχαριστώ θερμά τους αγαπητούς και πρόθυμους συναδέλφους Δημήτρη Λυβάνιο, Δημήτρη Παπασταματίου και Μαρία-Χριστίνα Χατζηγιάννου.

1. Hugh Evan Hopkins, *Sublime Vagabond: The Life of Joseph Wolff, Missionary Extraordinary*, Γουόρθινγκ, Churchman Pub, 1984, σ. 1-24 (ειδικά για την περιπέτεια στη Χαλκιδική βλ. σ. 140-141).

2. Στην αδημοσίευτη περιγραφή της περιπέτειάς του αυτής (Βρετανική Βιβλιοθήκη, Add MS 43256, «Account of my late voyage from Alexandria to Salonica»),

ίδιο τον Wolff, τους ανέμεναν εκεί ο πρόξενος της Βρετανίας James Charnaud, ανέκαθεν φιλόξενος οικοδεσπότης των προτεσταντών ιεραποστόλων, και ο βρετανός αξιωματικός του Ναυτικού Adolphus Slade, περαστικός από την πόλη, ο οποίος αργότερα έμελλε να υπηρετήσει ως πασάς στο οθωμανικό Ναυτικό. Εκεί, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Slade, ο Wolff μοίρασε το φορτίο των Βίβλων, που είχε διασωθεί ανέγγιχτο μαζί με το καράβι· για δύο εβδομάδες δίδαξε ανεπιτυχώς τον χριστιανισμό στους εβραίους της Θεσσαλονίκης, μολονότι τους προειδοποίησε εγκαίρως ότι η Δευτέρα Παρουσία θα συνέβαινε το 1847.³

Στα 1830 η ελληνική ανεξαρτησία ήταν πλέον εξασφαλισμένη, αλλά ο πόλεμος για αυτήν είχε αφήσει σοβαρές εκκρεμότητες και στα δύο στρατόπεδα. Η εντατική πειρατική δραστηριότητα ήταν μία από αυτές, την οποία ο Καποδίστριας ως γνωστόν προσπαθούσε από το 1828 να καταστείλει, πλήττοντας τους πειρατικούς στολίσκους στις Βόρειες Σποράδες. Η άλλη εκκρεμότητα ήταν η εξέγερση των απλήρωτων και απρόθυμων να ενταχθούν στον τακτικό στρατό Αλβανών και η ανοιχτή σύγκρουσή τους με την Πύλη. Λίγες μόλις ημέρες μετά το περιστατικό με τον Wolff, στις 28 Ιουλίου / 9 Αυγούστου 1830, ο Μεγάλος Βεζίρης Μεχμέτ Ρεσίτ, ο γνωστός Κιουταχής, με πανούργο τρόπο κατάφερε να δολοφονήσει μαζικά μερικούς από τους αρχηγούς τους στο Μοναστήρι.⁴ Όμως, ούτε το αλβανικό κεφάλαιο ούτε το πειρατικό είχαν κλείσει. Αμφότερα ενέπλεκαν μια πολυπληθή κατηγορία ενόπλων, παλαιμάχων και απόκληρων του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, που ακροβατούσαν επικίνδυνα μεταξύ των δύο επικρατειών και δύσκολα, υπό τις τρέχουσες συνθήκες, μπορούσε να τους κερδίσει η νομιμότητα, την οποία ευαγγελιζόταν η Πύλη. Η εκκρε-

φ. 22-23) ο Wolff ομολόγησε πως από τη δίψα, κατά τη διάρκεια της περιπλάνησής του στα Καρτάλια, αναγκάστηκε να πιει τα ούρα του, αλλά για προφανείς λόγους δεν έκρινε κατάλληλη προς δημοσιοποίηση τη λεπτομέρεια αυτήν: *Journal of the Rev. Joseph Wolff, [...] in a Series of Letters to Sir Thomas Baring, Bart. Containing an Account of his Missionary Labours from the Years 1827 to 1831; and from the Years 1835 to 1838*, Λονδίνο 1839, σ. 279-284. Λανθασμένα αναφέρει τον πρόξενο ως Chasseaud αντί για το ορθό Charnaud.

3. Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece et.c and of a Cruise in the Black Sea*, Λονδίνο 1854, σ. 513-515.

4. Απόστολος Βαχαλόπουλος, «Η εξόντωση των αλβανών μισθοφόρων της Πύλης στο Μοναστήρι (μέσα 1830), η καταδίωξη των τελευταίων μακεδόνων κλεφταρματολών (1830-1834) και η εξάλειψη του θεσμού τους», *Μακεδονικά* 19 (1979), σ. 1-10. Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση, βλ. Βασίλης Κ. Γούναρης, *Δεν είν' ο περσινός καιρός... Έλληνες κλεφταρματολοί και αλβανοί στασιαστές (1829-1831)*, Αθήνα, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2019, σ. 83-103.

μότητα αυτή προβάλλεται στην παρούσα μελέτη ως μια πυκνά τεκμηριωμένη μικροϊστορία, η οποία αφορά μερικά κοινότοπα, κατά τα άλλα, πειρατικά περιστατικά. Εμπεριέχει όμως μια ενδιαφέρουσα θεωρητική συζήτηση, η οποία αναπτύσσεται στο δεύτερο μέρος της, αφού παρουσιάσουν οι πρωταγωνιστές των γεγονότων. Διεξάγεται από προκρίτους, αγάδες, πειρατές και αρματολούς, διώκτες και διωκόμενους, θύματα και δράστες, με τους δικούς τους όρους. Μέσα από αυτήν αναδεικνύεται η σύνθετη και μερικές φορές δραματική διαδικασία μετάβασης, όπως αυτή προσλαμβάνεται από τα ίδια τα υποκείμενα, τους υπηκόους της Πύλης και τους δυτικούς παρατηρητές, καθώς όλοι αυτοί αλληλοεπιδρούσαν και επαναπροσδιόριζαν τις θέσεις τους μετά από σχεδόν δέκα χρόνια βιαιοπραγιών, ποταμούς αίματος και κοινωνικής αποσάθρωσης. Το λανθάνον ζητούμενο της συζήτησης, όσον αφορά τους δυτικούς παρατηρητές, των οποίων η οπτική γωνία κυριαρχεί και ίσως παραμορφώνει τις λοιπές μαρτυρίες, είναι κατά πόσο, υπό ποιους όρους και με τι είδους ηγεσία η ανατολίτικη αυτή κοινωνία, φαινομενικά γεμάτη από ανθρώπους χωρίς κίνητρα, βίαιους, απογοητευμένους και ανίκανους να προσαρμοστούν στις μετεπαναστατικές συνθήκες, μπορούσε –αν μπορούσε κι αν έπρεπε– να αλλάξει. Υποστηρίζεται πως, υπό ορισμένες προϋποθέσεις που θα αναλυθούν παρακάτω, η συζήτηση αυτή θα μπορούσε να ενταχθεί στη σφαίρα του οριενταλιστικού προβληματισμού.

Μία ημέρα πριν από την άφιξη του Wolff στη Θεσσαλονίκη (19/31 Ιουλίου), η είδηση του γεγονότος της πειρατείας είχε ήδη φτάσει με μια ελληνική γολέτα στη Σύρο και προωθηθεί διοικητικά στον ίδιο τον Καποδίστρια. Λίγο αργότερα (28 Ιουλίου / 8 Αυγούστου) κοινοποιήθηκε από τη Γραμματεία των Εξωτερικών στον αντιπρόσβη της Βρετανίας Edward Dawkins, επισημαίνοντάς του ότι πρόκειται για τουρκικά σκάφη και για περιοχή εκτός των ελληνικών χωρικών υδάτων. Στο έγγραφο από τη Σύρο οι πληροφορίες διέφεραν κάπως. Το ελληνικό καράβι αναφερόταν ως «κότερο αγγλικό», ο Wolff ως «ευγενής Άγγλος», ενώ τα «πειρατικά πλοιάρια» ήταν δύο. Αναφερόταν, επίσης, και δεύτερη πειρατεία σε βάρος σακολέβας, δηλαδή καίκιου με ένα πανί, καθώς αυτή έπλεε από τη Θεσσαλονίκη προς τη Μυτιλήνη. Ως πηγή των πληροφοριών αυτών αναφερόταν ο υποπρόξενος των Κάτω Χωρών στη Θεσσαλονίκη Louis Carboneri, που μάλλον είχε μιλήσει με τον Charnaud, αφού ο δεύτερος είχε λάβει την είδηση της πειρατείας, γραμμένη στη Συκιά από τον μόλις διασωθέντα Wolff.⁵

5. Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), Αρχείο Γενικής Γραμματείας Καποδίστρια, φάκ. 246, Αμβρουσιάδης προς Καποδίστρια, Ερμούπολη, 19/31 Ιουλίου 1830,

Προφανώς οι πληροφορίες, όπως μεταφέρθηκαν στον Καποδίστρια, ήταν ανακριβείς. Περισσότερη όμως σημασία έχει η διαπίστωση της καταγραφής και της άμεσης κοινοποίησης των περιστατικών στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο. Υπήρχαν λόγοι για το ενδιαφέρον αυτό. Με το 4ο πρωτόκολλο του Λονδίνου (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830) η Ελλάδα –στα χαρτιά τουλάχιστον– είχε χάσει σημαντικές παραμεθόριες περιοχές στη Δυτική Στερεά, προκειμένου να αποκτήσει την πλήρη ανεξαρτησία της και να πετύχει την εκκένωση της Αττικής και της Εύβοιας. Η διαχείριση της νέας κατάστασης ήταν περίπλοκη, διότι με αυτήν εμπλεκόταν αμέσως και εμμέσως το ζήτημα της ασφάλειας των εμπορικών σχέσεων στην ξηρά και τη θάλασσα αλλά και αυτό της εσωτερικής σταθερότητας και στις δύο επικράτειες. Η αυθαίρετη απόδοση ευθυνών, οι κατηγορίες για συνέργεια των στρατιωτικών και διοικητικών αρχών, καπετάνιων, πειρατών, αρματολών, αγάδων και πασάδων ήταν μέρος μιας διπλωματικής διεκυστίνδας που αποσκοπούσε να κλονίσει το κύρος της κεντρικής εξουσίας στα μάτια των Δυνάμεων, για να αποκομίσει εδαφικά οφέλη η πλευρά εκείνη, η ελληνική ή η οθωμανική, που φαινόταν πως ελέγχει αποτελεσματικότερα την επικράτεια και τους υπηκόους της. Η ταυτότητα των πλοίων και των πειρατών είχε ιδιαίτερο νόημα σε αυτό το επίπεδο.

Πριν ολοκληρωθεί ο κύκλος της αλληλογραφίας σχετικά με το περιστατικό του Wolff, τρίτο περιστατικό πειρατείας σημειώθηκε στις 5/17 Αυγούστου 1830 στη σκάλα της Κατερίνης. Λεία ήταν το «ελληνικοεμπορικό» πλοίο του σκοπελίτη Χατζή Κωνσταντίνου Μπελαβράτη, που ναυλοχούσε φορτωμένο ξυλεία. Οι πειρατές, που επέβαιναν σε μια γολέτα, επιτέθηκαν με δύο βάρκες και, ενώ το πλήρωμα του εμπορικού διέφυγε στην ξηρά, αυτοί απέσπασαν όπλα, χρήματα, ρούχα και τα ταξιδιωτικά έγγραφα του σκάφους. Λόγω της σφοδρής κακοκαιρίας, κάποιοι πειρατές δεν κατάφεραν να επιστρέψουν στη γολέτα, αλλά διέφυγαν στο βουνό. Στο έγγραφο του Διοικητή της Σκοπέλου, όπου μεταφέρονταν όσες πληροφορίες είχαν καταθέσει ο πλοίαρχος και ένας ακόμη μάρτυρας, κατονομάζονταν ως αρχηγοί των πειρατών οι Γεώργιος Σουλιώτης, Γεώργιος Μακρής και Στέργιος Βούλγαρης. Επίσης, γινόταν σαφές ότι η γολέτα τους, επίσης σκοπελίτικη, ήταν λεία, την οποία είχαν αποσπάσει από τον πλοίαρχο Κωνσταντίνο Κατσίβελο, στην Κασσάνδρα. Αν και ο τύπος του δεν ταιριάζει, θα μπορούσε να ήταν το αναφερθέν πλοίο που είχε κουρσευτεί εν πλω από τη Θεσσαλονίκη στη Μυτιλήνη.⁶ Με βασιική αφορμή το περιστατικό

αρ. πρωτ. 511, φ. 312.

6. Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών (ΙΔΑΥΕ),

της Κατερίνης, ο Άγγελος Μουστοζύδης, πρόξενος της Ρωσίας στη Θεσσαλονίκη, έγραψε δύο επιστολές προς τον Καποδίστρια (10/22 Αυγούστου και 21 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1830), με σκοπό να του επιστήσει την προσοχή στις επιπτώσεις της πειρατείας για το ελληνικό διαμετακομιστικό εμπόριο, το οποίο ήταν εξαιρετικά δραστήριο στον κόλπο της Θεσσαλονίκης. Από τη στιγμή που το εμπόριο αυτό γινόταν με τη χρήση σημαιών των Προστατριών Δυνάμεων, αυτομάτως ενέπλεκε και αυτές στα περιστατικά. Η ανασφάλεια αυτή είχε ήδη τραβήξει το ενδιαφέρον του βρετανικού στόλου, που προσήλθε και ναυλόγησε στη Θεσσαλονίκη. Με τη δεύτερη επιστολή του ενέπλεκε ως προστάτη των πειρατών της Κασσάνδρας τον καπετάν-Αναστάση Χιμευτού, διορισμένο αρματολό της περιοχής.⁷

Περισσότερες ήταν οι πληροφορίες που μετεβίβασε με επιστολή στον Richard Copeland, πλοίαρχο του HMS *Meteor*, το οποίο ναυλοχούσε στη Θεσσαλονίκη, ο πρόξενος Charnaud στις 11/23 Αυγούστου 1830. Απέφερε τρία πειρατικά πλοίαρια που κινούνταν αφενός στις ακτές της Κατερίνης και της Καρίτσας (Πιερίας), και αφετέρου της Κασσάνδρας, υπό τους Γιώργο Μακρή με 22 άνδρες και δύο ιστία, Γιώργο Κολοκύθα, με 18 άνδρες και δύο ιστία, και ένα τρίτο πλοίαριο με έξι άνδρες και ένα ιστίο. Κατονόμασε τον Γιώργο Μακρή ως δράστη της επίθεσης κατά του Wolff και εξέθετε τα της επίθεσης στη σκάλα της Κατερίνης: οι 47 πειρατές είχαν επιβιβαστεί στην κλεμμένη ελληνική γολέτα που διέθετε και τέσσερα κανόνια (δύο κατά τον Μουστοζύδη), και επιχειρούσαν στον Θερμαϊκό. Κατονόμασε επίσης τους παλαίμαχους της Επανάστασης του 1821-22 Διαμαντή Νικολάου, Αναγνώστη Πιτσάβα και Αναστάση Χιμευτού, πρόσφατα διορισμένους αρματολούς στην Κατερίνη, τον Πλαταμώνα και την Κασσάνδρα αντίστοιχα, ως υποστηρικτές των πειρατών.⁸ Από επιστολή του Wolff γνωρίζουμε πως ο Διαμαντής ήταν ο τρόμος του πασά της Θεσσαλονίκης λόγω των υπερβολικών φημών ότι μπορούσε τάχα με ένα νεύμα του να μαζέψει εξακόσιους ένοπλους Έλληνες.⁹

Κεντρική Υπηρεσία, 1830/55.1, Κριεζής προς τη Γραμματεία Εξωτερικών και Εμπορικού Ναυτικού, Σκόπελος 18/30 Αυγούστου 1830, αρ. πρωτ. 2046· Ελευθέριος Πρεβελάκης – Φίλιππος Γλύτσης (επιμ.), *Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας. Επιτομιαί εγγράφων του βρετανικού υπουργείου των Εξωτερικών. Γενική Αλληλογραφία / Ελλάς, τ. Α', τχ. Ι, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1975, σ. 276.*

7. ΙΔΑΥΕ, Κεντρική Υπηρεσία, 1830/55.1, Μουστοζύδης προς Καποδίστρια, Θεσσαλονίκη, 10/22 Αυγούστου και 21 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1830.

8. ΙΔΑΥΕ, Κεντρική Υπηρεσία, 1830/55.1, Charnaud προς Copeland, Θεσσαλονίκη, 11/23 Αυγούστου 1830.

9. *Journal of the Rev. Joseph Wolff*, ό.π., σ. 285.

Οι επιστολές έφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Μετά την κοινοποίηση των περιστατικών από ελληνικής πλευράς, ο αντιναύαρχος Pulteney Malcolm, διοικητής του βρετανικού μεσογειακού στόλου, διέταξε το HMS *Alligator*, με πλοίαρχο τον Charles Philip Yorke, να περιπολεί τις επίμαχες θαλάσσιες περιοχές στην υπηρεσία της ελληνικής κυβέρνησης. Στις 25 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου στον Βόρειο Ευβοϊκό το HMS *Alligator* συνάντησε το HMS *Meteor*, που μετέφερε την επιστολή του Charnaud, πέρασε από τον Παγασητικό και κατευθύνθηκε προς το ακρωτήριο Καναστραίο της Κασσάνδρας. Στη διαδρομή του συνάντησε μια σκούνα, την οποία είχε κουρσέψει τρεις ημέρες νωρίτερα ο Γιώργος Μακρής. Μετέφερε κατσίκια και πρόβατα από την Κασσάνδρα στη Σκόπελο, τα οποία κατέληξαν στο Βένετο του Πηλίου. Ο Yorke αγκυροβόλησε το πλοίο του αρχικά ανοιχτά του Παλιουρίου, όπου αποβιβάστηκε άγλημα και συγκέντρωσε πληροφορίες, και κατόπιν στη Θεσσαλονίκη, όπου ήρθε σε επαφή με τις προξενικές αρχές.¹⁰ Με βάση τις πληροφορίες για τις συνθήκες του Μακρή, τις οποίες συνέλεξε και κατέγραψε στο μικροσκοπικό σημειωματάριό του, τελικά ο Yorke κατευθύνθηκε στις ακτές της Πιερίας, όπου έμαθε τα πιο πρόσφατα αιματηρά «κατορθώματα» των πειρατών και τους κυνήγησε, ανεπιτυχώς, με βάρκες στις εκβολές και το εσωτερικό του Πηνειού ποταμού. Επιβίβασε στο σκάφος του τον υπαρχηγό του Διαμαντή και του έδωσε μια προειδοποιητική επιστολή προς τον αρχηγό του, ήδη γνωστό στους Βρετανούς από το αιματηρό πειρατικό του παρελθόν,¹¹ ζητώντας του να ασκήσει τα καθήκοντά του ως αρματολού, πριν βρεθεί υπόλογος στις οθωμανικές αρχές με βρετανικές ενέργειες. Μοναδικό αποτέλεσμα του βρετανικού ενδιαφέροντος ήταν η σύλληψη της προαναφερθείσας σκούνας από άλλο βρετανικό πλοίο, ως ύποπτης λόγω απουσίας ναυτικών εγγράφων, και η μεταφορά της στο

10. Περιλήψεις της αλληλογραφίας είναι διαθέσιμες στο Ε. Πρεβελάκης – Φ. Γλύτσης, *Μνημεία*, ό.π., σ. 313-315. Το ημερολόγιο του Yorke απόκειται στη Βρετανική Βιβλιοθήκη, Add MS 36261, Hardwicke Papers, τ. DCCCCXIII, 4. «Journal when in command of H.M.S. Alligator, chiefly in Greek waters, 1 Sept. 1830 – 28 Oct. 1832». Για τις καθημερινές κινήσεις του, βλ. το ημερολόγιο του σκάφους, National Archives UK, ADM 51/3022.

11. Ο Διαμαντής το 1827, ως πειρατής, είχε δολοφονήσει το πλήρωμα ενός αυστριακού πλοίου, γεγονός που τον στιγμάτισε στα μάτια όλων των Ευρωπαίων. Την επόμενη χρονιά, ο ίδιος ο πρεσβευτής της Βρετανίας στην Πύλη Stratford Canning, που αναπλήρωνε τον πρόξενο της Θεσσαλονίκης, τον πίεσε να υπογράψει δήλωση αποκήρυξης της πειρατείας, την οποία ο Διαμαντής του απέστειλε στον Πόρο, όπου ήταν εγκαταστημένος, βλ. A. Slade, *Records*, ό.π., σ. 19-20.

Ναύπλιο για την εκδίκαση της υπόθεσης.¹² Στα τέλη Σεπτεμβρίου έφτασε για τον ίδιο σκοπό στη Θεσσαλονίκη και ρωσικό μπρίκι.¹³

Πριν ακόμη ξεκινήσει ο Yorke από την Εύβοια, ένας ακόμη Βρετανός, ο σκωτσέζος David Urquhart, πολυγράφος περιηγητής, φιλέλληνας αλλά όχι κατήγορος των Τούρκων, βρέθηκε συμπτωματικά στη Θεσσαλονίκη και ενδιαφέρθηκε για τους πειρατές της Κασσάνδρας.¹⁴ Αφορμή ήταν ανυπόστατες, όπως αποδείχθηκε, πληροφορίες έλληνα καπετάνιου για πειρατεία σε βάρος πλοίου που ερχόταν από τη Μυτιλήνη, για φόνο ενός και για ομηρία άλλου Άγγλου, κρατούμενου ήδη στο νησάκι της Αμολιανής. Άλλες πληροφορίες έλεγαν πως ήταν νεκροί και οι δύο «μιλόρδου» και ότι το πλοίο που τους μετέφερε, πήγαινε στη Λήμνο. Σε κάθε περίπτωση, εμπλεκόταν ένα πειρατικό ελληνικό τρεχαντήρι που κινούνταν στην περιοχή αυτήν και συνδεόταν με τα παλληκάρια του καπετάν-Αναστάση, τα οποία είχαν θεαθεί να φορούν τα «φράγκικα» ρούχα των δύο «μιλόρδων».¹⁵ Ο 25χρονος Σκωτσέζος, με απόλυτη εμπιστοσύνη στην πολυγλωσσία και τις γνώσεις του για τα ήθη των «παλληκαριών» της εποχής, ξεκίνησε στις 23 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου για την Κασσάνδρα, όπου συνάντησε τον καπετάν-Αναστάση και διαπίστωσε τη σύγχυση των πληροφοριών. Κατόπιν κινήθηκε προς το Άγιο Όρος, σταθμεύοντας σε χωριά της περιοχής, βολιδοσκοπώντας τους αγάδες και καταγράφοντας ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πρόωμη μετεπαναστατική περίοδο στη Χαλκιδική. Στην είσοδο του Αγίου Όρους έπεσε και ο ίδιος θύμα των ληστοπειρατών που αναζητούσε, αλλά με την παρηρησία του κέρδισε την εμπιστοσύνη τους και επέστρεψε ανέπαφος στη Θεσσαλονίκη διαψεύδοντας τις φήμες ότι είχε δολοφονηθεί.¹⁶

Λιγότερο ο ιεραπόστολος Wolff, σε μεγαλύτερη έκταση οι πλοίαρχοι

12. Add MS 36261, Hardwicke Papers, Journal, φ. 267. Charles Philip Yorke, *A Memoir. By his Daughter the Lady Biddulph of Ledbury, with Portraits*, Λονδίνο 1910, σ. 136-138. ΙΔΑΥΕ, Κεντρική Υπηρεσία, 1830/55.1, Yorke προς Διαμαντή, θαλάσσια περιοχή Κατρίας (Κίτρους;), 6/18 Σεπτεμβρίου 1830.

13. Nationaal Archief, Den Haag, Legatie Turkije en de Levant (NL-HaNA), τ. 138, Carboneri προς de Testa, Θεσσαλονίκη, 1/13 Οκτωβρίου 1830, αρ. πρωτ. 60.

14. Προσαρμοσμένος στις αντιλήψεις των συγχρόνων του Ελλήνων, Αλβανών και Τούρκων, αυτοαναφέρεται ως *Englishman*.

15. D. Urquhart, *Spirit of the East*, τ. 2, Λονδίνο 1839, σ. 51· NL-HaNA., Legatie Turkije en de Levant, τ. 138, Carboneri προς de Testa, Θεσσαλονίκη, 1/13 Σεπτεμβρίου, αρ. 58.

16. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 48-201· NL-HaNA., Legatie Turkije en de Levant, τ. 138, Carboneri προς de Testa, Θεσσαλονίκη, 16/28 Σεπτεμβρίου, αρ. 59.

Slade και Yorke, και κυρίως ο Urquhart άφησαν αρκετές πληροφορίες για τα παραπάνω περιστατικά πειρατείας αλλά πολύ περισσότερες για το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαδραματίστηκαν. Κατέγραψαν τις σχέσεις τους ως παρατηρητές για τις γενικότερες μεταβολές που είχαν δρομολογηθεί μετά την πρόσφατη, επίσημη αλλά αβέβαιη λήξη του πολέμου και –ειδικά ο Urquhart– τις απόψεις των συνομιλητών τους, όπως προέκυπταν από τις συζητήσεις τους. Πρόκειται, όπως δηλώθηκε εξαρχής, για μια ενδιαφέρουσα μικροϊστορική πτυχή της οριενταλιστικής συζήτησης που αφορά κυρίως την Οθωμανική Αυτοκρατορία και δευτερευόντως την Ελλάδα. Όμως η κατανόηση της συζήτησης αυτής προϋποθέτει μια στοιχειώδη γνωριμία με τα πρόσωπα.

Σε αντίθεση με τους επαρκώς έως πλήρως βιογραφημένους τρεις ευρωπαϊούς παρατηρητές των γεγονότων της Χαλκιδικής, για τους δράστες των πειρατειών λίγα μπορούν να εικαστούν και ακόμη λιγότερα να διατυπωθούν με βεβαιότητα. Ο Γιώργος Μακρής (Μακρής Γιώργος στις βρετανικές πηγές) ήταν ο βασικός καταζητούμενος δράστης. Από τις πληροφορίες που συνέλεξε ο πλοίαρχος Yorke –και στο μέτρο που μπορούν να διαβαστούν σωστά– φαίνεται πως καταγόταν από το χωριό Βένετο του Πηλίου και ζούσε στο Λιτόχωρο ή την Καρίτσα της Πιερίας. Έκρυβε τις βάρκες του σε παραθαλάσσιες σπηλιές είτε στην παραλία του Λιτοχώρου είτε του Βένετου και πωλούσε τις λείες του στο Βένετο και το Κεραμίδι, επίσης χωριό του Πηλίου, στη βόρεια ακτή του.¹⁷ Το ίδιο όνομα και επώνυμο είχε παλαίμαχος αγωνιστής του 1821, γεννημένος στον Πολύγυρο το 1797, που δεν κατάφερε να ενταχθεί στον τακτικό στρατό το 1828 και πέθανε στη Σκόπελο μετά το 1865.¹⁸ Δύσκολο να αποφανθεί κανείς αν οι πληροφορίες του Yorke ήταν ακριβείς ή αν ο Μακρής ήταν ο Χαλκιδικιώτης. Πιο ενδιαφέρον από τον εντοπισμό της πραγματικής καταγωγής του είναι πως, αν συνδυάσουμε τις πληροφορίες των πηγών, προκύπτει πως ο Γιώργος Μακρής ήταν ο αρχηγός της μικρής ομάδας που καταδίωξε τον Wolff, αργότερα συνέλαβε τον Urquhart και συνομίλησε μαζί του εκτενώς. «Δεν είμαι νέος», του είπε, «ούτε όμως είμαι παλιός κλέφτης». Κάποτε είχε σπίτια, χωράφια και παιδιά, τα χέρια του κρατούσαν το άροτρο. Οι Τούρκοι τον είχαν αναγκάσει να πάρει το τουφέκι στα χέρια του και με αυτό έπρεπε τώρα να εξασφαλίσει

17. Add MS 36261, φ. 267.

18. Νικόλαος Εμμ. Παπαϊκονόμου, *Προσωπογραφία αγωνιστών του 1821 από τη Χαλκιδική και τη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 2016, σ. 524.

το φαγητό του. Ποια ήταν τα παλληκάρια του; Ο Γιώργος Κολοκύθας ήταν Κασσανδρινός, παλαιμάχος επαναστάτης με δράση ομαδάρχη στην καταστροφή των Ψαρών. Είχε θητεύσει στον τακτικό στρατό για μικρό διάστημα το 1828, πριν επιστρέψει στην πατρίδα του.¹⁹ Οι Γιώργος Σουλιώτης και Στέργιος Βούλγαρης είναι αταύτιστοι μικροκαπετάνιοι, ο πρώτος προφανώς εκ Σουλίου και ο δεύτερος προφανώς σλαβόφωνος Μακεδόνας. Όπως είπαν του Urquhart, (υπάρχουν τόσοι καπετάνιοι όσοι και άνδρες και περισσότερες γνώμες απ' ό,τι άνδρες». Στην περιγραφή του Urquhart αναφέρονται και άλλοι δύο πειρατές: ο Βασίλης, γιος προκρίτου της Αταλάντης, είχε αρραβωνιαστεί το 1826, στα 18 του, με την 14χρονη Αγγαία, κόρη προκρίτου της Αφύτου, όταν η οικογένεια του δευτέρου κατέφυγε το 1822 στην πατρίδα του. Οι άνεμοι του πολέμου χώρισαν τις οικογένειες και διέλυσαν τον αρραβώνα, αλλά το αίσθημα των νέων παρέμεινε ισχυρό. Ο Βασίλης, κάτοικος της ελεύθερης Ελλάδας, επέστρεψε ερωτευμένος στην Αφυτο με τον αέρα του επιτυχημένου επαναστάτη σε αναζήτηση της πανέμορφης –κατά την περιγραφή του Urquhart– αρραβωνιαστικιάς του, της Αγγαίας, τη στιγμή που την παντρολογούσαν με κάποιον Πολυγυρινό. Το αίσθημα φαινόταν πως θα θριάμβευε, αλλά ο κακός αγάς της Αφύτου, που εποφθαλμιούσε και αυτός την κόρη, κατηγορήσε, φυλάκισε και τραυμάτισε τον Βασίλη, ο οποίος τελικά διέφυγε και έγινε –αν δεν ήταν ήδη– πειρατής. Τη δραματική ιστορία εξιστόρησε στον Urquhart ο πατέρας της μελαγχολικής Αγγαίας, που τον φιλοξένησε. Ο δεύτερος ληστοπειρατής που αναφέρεται από τον Σκωτσέζο, ήταν ένας Αρβανίτης, πρώην πολεμιστής στην υπηρεσία είτε του Βελή μπέη Γιάτζη, συνεργάτη του Κιουταχά στα Γιάννενα, είτε του στασιαστή Ασλάν μπέη Πούτζη, οι οποίοι μόλις ένα μήνα νωρίτερα είχαν σφαγιαστεί στο Μοναστήρι μαζί με πλήθος ενόπλων ακολούθων τους.²⁰

Σε κάθε περίπτωση επρόκειτο για μια τυπική ελληνόφωνη –στην πλειονότητά της τουλάχιστον– πειρατική ομάδα του Βορείου Αιγαίου. Όπως όλες οι παρόμοιες, αντλούσε άνδρες από τη δεξαμενή των θεσσαλών, χαλκιδικιωτών, ολυμπίων και άλλων μακεδόνων αγωνιστών που είχαν καταφύγει και παρεπιδημούσαν στις Σποράδες τα χρόνια της Επανάστασης και, όταν δεν ασκούσαν πειρατεία, προσέφεραν ως μισθωτοί τις πολεμικές υπηρεσίες τους σε όλα τα μέτωπα του πολέμου, ακόμη και στις εμφύλιες συρράξεις.²¹ Η λήξη των επιχειρήσεων, οι περιορισμένες δυνα-

19. Στο ίδιο, σ. 329.

20. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 83-89, 150, 153.

21. Βλ., για παράδειγμα, Βασίλης Κ. Γούναρης, «Η πειρατική επιδρομή του

τότητες προσοδοφόρας απασχόλησης στον ελληνικό τακτικό στρατό, η πολιτική του Καποδίστρια εναντίον της πειρατείας και το ενδιαφέρον των δυνάμεων για την ασφάλεια της ναυτιλίας στο Αιγαίο τούς άφηναν ελάχιστα περιθώρια να κερδίσουν τα απαραίτητα προς το ζην. Ο Μακρής περιέγραψε γλαφυρά τους άνδρες τους ως ρακένδυτους, ξυπόλυτους, με άδεια στομάχια και άδειες καπνοσακούλες, αδιάφορους για τη ζωή, αδίστακτους, λόγω της έσχατης ένδειας. Τα κέρδη και οι επιτυχίες τους ήταν εφήμερες, αφού αδυνατούσαν να μεταφέρουν μαζί τους σημαντικές λείες.²² Οι αρχές συστηματικά έβαζαν φωτιά στα δάση για να τους στερήσουν τα λημέρια τους. Η συμμετοχή μουσουλμάνου Αλβανού στο πλήρωμα του Μακρή είχε την εξήγησή της: η πρόσφατη κατάπιξη της στάσης των απλήρωτων πολεμιστών είχε υπονομεύσει τη συνοχή των ομάδων τους· κατευθύνονταν οπουδήποτε υπήρχε προοπτική λείας. Εξάλλου, σοβούσε και η απειλή της επιστράτευσης στον τακτικό στρατό. Ο διοικητής της Συκιάς είχε πει στον Wolff πως πολλοί «Τούρκοι» επίσης είχαν καταφύγει στη ληστεία, για να αποφύγουν το νιζάμι (*Nizam-i Cedid*), δηλαδή την ένστολη, υποχρεωτική και άμισθη θητεία στον τακτικό στρατό, ενώ στο Άγιο Όρος είχε μάθει πως στην πειρατεία εμπλέκονταν και μοναχοί.²³

Αξίζει να σημειωθεί η πλημμυρική εθνικοποίηση της βίας την επαύριον της Ελληνικής Επανάστασης, σε σύγκριση με όσα ακολούθησαν κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα,²⁴ και να επισημανθεί, στο πλαίσιο αυτό, ο τρόπος που οι ίδιοι οι πειρατές προσπάθησαν να προσδιορίσουν τη θέση τους ενώπιον του Urquhart, ενός εκπροσώπου της Ευρώπης με σημαντική κοινωνική υπόσταση. Ο καπετάνιος τους του εξήγησε πως δεν υπήρχε έδαφος για απειλές από μέρους του. Δεν φοβούνταν ούτε τα εγγλέζικα ούτε τα τούρκικα πλοία. Περίμεναν όμως από αυτόν να περιγράψει στην Ευρώπη την άθλια κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει όσοι ζούσαν

1826 στη Χαλκιδική και η άγνωστη μάχη της Ορμούλιας», *Μακεδονικά* 42 (2017), σ. 513-520.

22. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 150.

23. *Journal of the Rev. Joseph Wolff*, ό.π., σ. 280 και 283. Για τις φωτιές, βλ. και D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 124.

24. Πρβλ. Martin Blinkhorn, «Avoiding the Ultimate Act of Violence: Mediterranean Bandits and Kidnapping for Ransom, 1815-1914», Stuart Carroll (επιμ.), *Cultures of Violence. Interpersonal Violence in Historical Perspective*, Χάουντμιλς – Νέα Υόρκη, Palgrave MacMillan, 2007, σ. 192-211· Dimitris Livanios, «Beyond Ethnic Cleansing: Aspects of the Functioning of Violence in the Ottoman and Post-Ottoman Balkans», *Southeast European and Black Sea Studies* 8/3 (2008), σ. 189-203.

στην οθωμανική επικράτεια. Του ζήτησαν να γίνει αυτός καπετάνιος τους και να ηγηθεί της επανάστασης που ήταν ήδη έτοιμη να ξεσπάσει, αν ο κατάλληλος ηγέτης εμφανιζόταν. Τα τάγματα του Καποδίστρια, οι κλεφταρματολοί της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, οι εξεγερμένοι Αλβανοί, ειδικά ο πασάς της Σκόδρας, οι Βόσνιοι, με τη βοήθεια και των Σέρβων, θα κατέλυαν την εξουσία του σουλτάνου μέχρι την Καβάλα. Με τα σιτάρια ήδη στις αποθήκες και τον τρύγο στο ξεκίνημά του, ο εφοδιασμός τους ήταν εξασφαλισμένος. Ο Κιουταχής, χτυπημένος πίσωπλατα, θα ήταν ανήμπορος να αντιστρέψει την πορεία, για τον επιπρόσθετο λόγο ότι οι Τούρκοι ήταν αντίθετοι στην ιδέα του τακτικού στρατού. Όλοι οι κλέφτες θα συνέδραμαν τον σκοπό αυτό, όλη η χώρα θα ξεσηκωνόταν, αν ένας Άγγλος έμπαινε μπροστά και έδινε το σύνθημα.

Γνωρίζουμε ότι το γενικευμένο επαναστατικό σενάριο δεν ήταν αποκλειστικά δική τους κατασκευή ούτε μια φευγαλέα ιδέα πειρατών.²⁵ Οι άνδρες του Μακρή, όπως και πάμπολλοι άλλοι που είχαν εγκαταλείψει προ πολλού ή δεν είχαν πιάσει ποτέ στα χέρια τους το άροτρο, αδυνατούσαν να εξετάσουν άλλη λύση των προβλημάτων τους εκτός από τη διαρκή επανάσταση κατά του σουλτάνου, που ισοδυναμούσε με παρατεταμένο πλιάτσικο. Αδυνατούσαν, επίσης, να συλλάβουν τις προσδοκίες όλων των υπολοίπων για ειρηνική ζωή. Οι πρόκριτοι της Αφύτου είχαν ομολογήσει στον Urquhart ότι το 1821 δεν ήξεραν τίποτε περί ελευθερίας και γένους, συνθήματα που έρχονταν από την Πελοπόννησο. Είχαν αποφασίσει να πάρουν μέρος στην Επανάσταση, παρασυρμένοι από τις φήμες για προέλαση του ρωσικού στρατού και εξέγερση στην Κωνσταντινούπολη, ακολουθώντας τις συμβουλές και τις απειλές που τους είχε στείλει το Άγιο Όρος. Ο ίδιος ο αγάς τους, χαμένος στη μετάφραση των νέων συνθημάτων, ανίσχυρος να αντιδράσει και πεπεισμένος από τις φήμες, είχε υποσχεθεί πως θα επαναστατούσε μαζί τους και δεν θα τους εγκατέλειπε. Δύσκολο να κρίνει κανείς πόσο ειλικρινείς ήταν οι διηγήσεις αυτές των Κασσανδρινών ή με πόση ακρίβεια διασώθηκαν. Σχεδόν δέκα χρόνια αργότερα, με τις οικογένειές τους αποδεκατισμένες και διαλυμένες, εναπέθεταν τις ελπίδες τους για ασφάλεια στον καπετάν-Αναστάση. Ληστές και πειρατές ανήκαν σ' ένα παρελθόν που έπρεπε και ήθελαν να ξεχάσουν, από τη στιγμή που είχαν επιλέξει να επιστρέψουν στην Κασσάνδρα, κατόπιν της παλαιότερης πρόσκλησης του Ομέρ Βρυώνη,

25. Basil C. Gounaris, «Blood Brothers in Despair: Greek Brigands, Albanian Rebels and the Greek-Ottoman Frontier, 1829-1831», *Cahiers balkaniques* 45 (2018), σ. 191-216.

διοικητή της Θεσσαλονίκης. Η εικόνα και άλλων χωριών που μας δίνει ο Urquhart, π.χ. για τον Τρίλοφο και το Γομάτι, ενισχύει την άποψη ότι έτσι σκεφτόταν η πλειονότητα των χωρικών. Σε μια ύπαιθρο που αδυνατούσε να καλύψει χρέη, τόκους και νέους φόρους, οι έλληνες κλέφτες ήταν ανεπιθύμητοι όσο και οι περαστικοί άρπαχες αλβανοί αγάδες με τους ένοπλους συνοδούς τους.²⁶

Με δεδομένη την κόπωση και τις προσδοκίες των πληθυσμών, είναι προφανές ότι τα περιθώρια επιβίωσης ομάδων όπως αυτή του Γιώργου Μακρή, και ειδικότερα οι πιθανότητες εκποίησης επιλεγμένων λειών, όπλων και προσωπικών αντικειμένων ήταν περιορισμένες. Καθορίζονταν από τα ελάχιστα ερείσματα που διέθεταν γύρω από τη θαλάσσια περιοχή, όπου δραστηριοποιούνταν, αποκλειστικά εντός της οθωμανικής επικράτειας. Ο πασάς της Αφύτου κατηγόρησε ανοιχτά τον καπετάν-Αναστάση πως το αγγλικό ρολόι που είχε κρεμασμένο πάνω του, ήταν πειρατική λεία. Ο καπετάνιος ανταπέδωσε τις κατηγορίες, ονομάζοντας τον πασά συνεργό των ληστών. Ο ίδιος καυχήθηκε στον Urquhart πόσο εύκολα θα μπορούσε να συλλάβει τους πειρατές και ο πατέρας του, ο γέρο-Χιμευτός, πόσο εύκολα θα εξάλειφε τη ληστεία με την επιρροή και τη γοητεία του, αν τον έχριζαν αρματολό στην ορεινή Χαλκιδική. Το πρόβλημα του γέρο-Χιμευτού, όπως ο ίδιος εξομολογήθηκε, ενδεχομένως και άλλων αρματολών, ήταν η απροθυμία του να παραδώσει κλέφτες στις οθωμανικές αρχές και να απολέσει έτσι την εμπιστοσύνη των κλεφτοπαλληκαριών, γνωστών του, όπως θα μπορούσε να υποθέσει κανείς, από τα επαναστατικά χρόνια. Προτιμούσε, λοιπόν, είπε, να γίνει κλέφτης, παρά να λάβει την οθωμανική χάρη, η οποία θα του εξασφάλιζε το αξίωμα του καπετάνιου, και μετά να την παραβιάσει. Το επόμενο διάστημα, όμως, άλλαξε γνώμη και ανέλαβε αρματολός του Πολυγύρου.²⁷ Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως αρματολοί και κλέφτες, είτε έλληνες είτε αλβανοί, λόγω των εμπειριών τους, δεν είχαν αντιληφθεί πόσο περιορισμένα ήταν πλέον τα περιθώρια συνεχούς εναλλαγής στρατοπέδων. Ο Slade αφηγήθηκε το αγωνιώδες τέλος στο τσιγκέλι του διαβόητου Γκέκη λήσταρχου και

26. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 59, 75-76, 151-153. Την ίδια εικόνα της βαριάς φορολογίας και της ανεξέλεγκτης αγγαρείας έχουμε το καλοκαίρι του 1830 και για την Ορμούλια: «Είναι και άλλα οπού δεν μπορεί τίνας να περιγράψη. απερνούσαν τούρκοι αρματομένοι με τουφέκια, πιστόλια, μαχέρες. και πάλιν ημάς αγκάρευαν, με χωρίς τουφέκια, ή και με παλιοτίφεκα, και τους επηγαίναμα από χωρίον εις χωρίον», Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης (επιμ.), *Το Χρονικό της Ορμούλιας*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2006, σ. 46-48.

27. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 71, 100-101, 107-108, 200.

στασιαστή Τσαμπάν, 35 χρονών ομορφάντρα, που παραδόθηκε από τον πασά της Σκόδρας στον πασά της Θεσσαλονίκης, αλλά απέτυχε να πείσει τον δεύτερο πως θα έθετε χίλια παλληκάρια στην υπηρεσία του και θα καταδίωκε τους αλβανούς αντάρτες. Ήταν πολύ γνωστός κακούργος για να ξεγλιστρήσει με ένα τόσο γνωστό τέχνασμα. Όμως οι αμφιρρέποντες αρματολοί έλπιζαν ακόμη, δικαιώνοντας έτσι τον Τσαμπάν, που είπε του πασά, λίγο πριν μαρτυρήσει, πως σε αυτήν τη χώρα ο παραδειγματισμός δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.²⁸

Όμως ο χρόνος και των αρματολών εξαντλούνταν. Αυτό έδειχνε η συστηματική υπονόμευσή τους από μέρους των οθωμανικών αρχών στα μάτια των ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Τους κατέδιδαν ως συνεργούς εγκληματιών χωρίς καμία ιδιαίτερη απόδειξη. Ούτε οι εκλεκτικές σχέσεις των πασάδων με τους πειρατές ήταν πλέον ανεχτές. Ο Slade χρησιμοποίησε τον Διαμαντή ως ακραίο παράδειγμα της στρεβλής πολιτικής της άφεσης, που άλλοτε ακολουθούσαν οι Οθωμανοί έναντι γνωστών ληστοπειρατών, απρόθυμοι να ξοδέψουν για τη σύλληψη περισσότερα από όσα θα κέρδιζαν, αν τους συγχωρούσαν. Επισήμανε ότι συνήθως η παραβίαση των όρων της άφεσης ήταν μοιραία. Είναι σαφές πως τα πειρατικά επεισόδια το καλοκαίρι του 1830, ασχέτως της μορφής της συνεργασίας, εκλαμβάνονταν πλέον ως παραβιάσεις της οθωμανικής άφεσης για τη συμμετοχή στην Επανάσταση και, αν κρίνουμε από την επιστολή του Yorke προς τον Διαμαντή, την άποψη αυτή συμεριζόνταν και οι Ευρωπαίοι, αδημονώντας για την οριστική εφαρμογή του νόμου.

Αυτό δεν σημαίνει πως ο Urquhart, ο Slade ή ο Yorke υποστήριζαν την οθωμανική νομιμότητα χωρίς όρους. Γνώριζαν ότι η επιχειρούμενη στρατιωτική μεταρρύθμιση είχε υπονομεύσει το κύρος του σουλτάνου. Πολλοί διέδιδαν πως ήταν άπιστος. Όμως, αν το κοράνι δεν ήταν ο νόμος της Αυτοκρατορίας, τότε η συνοχή της ήταν αμφισβητούμενη. Η ελληνική ανεξαρτησία, η αλβανική ανταρσία και η καθημερινή ανασφάλεια το επιβεβαίωναν. Η περηφάνια των Οθωμανών είχε χαθεί, τα ανώτερα στρώματα ήταν δυσαρεστημένα και τα κατώτερα φοβισμένα.²⁹ Ο θάνατος στο τσιγκέλι, η κρεμάλα, η φάλαγγα και η αυθαίρετη φυλάκιση δεν ήταν η λύση. Ο Urquhart δεν δίστασε να έρθει σε ανοιχτή αντιπαράθεση με τους διοικητές της Κασσάνδρας και του Πολυγύρου, και άσκησε μάλλον ανάρμοστη –αν και αποτελεσματική– κριτική στον πασά της Θεσσαλονίκης. Για την καχοδιοίκησή του κατέδωσε τον πρώτο και πέτυχε

28. A. Slade, *Records*, ό.π., σ. 509.

29. C. Ph. Yorke, *A Memoir*, ό.π., σ. 137.

την τιμωρία του, ενώ στον δεύτερο υπέδειξε ειρωνικά να αποφυλακίσει τους έλληνες κρατούμενους και να φυλακίσει τους αλβανούς φρουρούς και τον γραμματικό του. Αν και δεν πίστευε πως η Ελληνική Επανάσταση οφειλόταν σε συγκεκριμένα καταπιεστικά μέτρα που είχαν επιβληθεί, του υπενθύμισε πως οι επαναστάσεις των υπηκόων οφείλονται πάντοτε σε σφάλματα των διοικούντων. Κατάφερε, επίσης, να αθωώσει τον προηγούμενο διοικητή της Κασσάνδρας, που απολάμβανε της εκτίμησης των χωρικών και είχε γίνει φίλος του.³⁰ Τα διαπιστευτήρια που μετέφερε και επιδείκνυε σε κάθε ευκαιρία ο Σκωτσέζος, έκαναν αγάδες και πασάδες να μετρούν τα λόγια τους.

Η διάθεση χειραγώγησης του Urquhart, αν πιστέψουμε κατά λέξιν τις μαρτυρίες για τα κατορθώματά του, δεν περιοριζόταν στους τούρκους αγάδες και πασάδες. Γενικώς ήταν υπερήφανος για τη μέθοδό του να φέρνει τους συνομιλητές του σε θέση απολογητική και να τους κερδίζει, αξιοποιώντας τους δικούς του κώδικες συμπεριφοράς και τις δικές τους αξίες, συναρτημένες με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που είχε διαμορφώσει για τις πληθυσμιακές ομάδες και τις κοινωνικές τάξεις κατά τις περιηγήσεις του στην Αυτοκρατορία. Είχε επίγνωση της επιρροής του ως εκπροσώπου της Ευρώπης, από την οποία οι πληθυσμοί της Ανατολής αναζητούσαν εκπαίδευση. Περιέγραψε αναλυτικά το ημέρωμα του καπετάνιου των ληστοπειρατών: του εξέφρασε τον θαυμασμό του για τον χαρακτήρα των Ελλήνων, την πίστη του πως οι αρματολοί του Ολύμπου και οι κλέφτες της Θεσσαλίας ήταν πραγματικοί απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, την προσδοκία της φιλοξενίας που ανέμενε από κάθε έλληνα καπετάνιο, και την πρόθεσή του να μεταφέρει τις σκέψεις του στην Ευρώπη. Μετά τον εγκάλεσε, γιατί πλέον οι πράξεις του δεν στρέφονταν εναντίον του καταπιεστή Τούρκου αλλά εναντίον χριστιανών και μάλιστα ενός Άγγλου. Κατάφερε, επίσης, να απομονώσει τον αγριωπό αλβανό ληστή από τους έλληνες συντρόφους του, αναφερόμενος στο «διαφορετικό αίμα» που διακρίνει την ελληνική ράτσα από τους «βαρβάρους», οι οποίοι «μολύνουν την ελληνική γη». Και αφού τον απομόνωσε, τον κέρδισε και αυτόν, μιλώντας του για την «Αρβανιτιά», όπως την είχε συζητήσει με τον Ασλάν και τον Βελή πριν από λίγους μήνες.³¹ Ο Βελή Γιάτζη είχε ξαφνιάσει τότε τον Urquhart με το όραμά του για μια Αλβανία οργανωμένη και φιλική προς την Ευρώπη, που θα προσείλκυε κεφάλαια και

30. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 53, 70, 81-82, 120-121, 197-200.

31. Στο ίδιο, σ. 145, 148-149. D. Urquhart, *Spirit of the East*, τ. 1, Λονδίνο 1838, σ. 257-259.

τεχνολογία, ώστε να αυξηθεί ο γεωργικός πλούτος της χώρας και η αξία της γης.³²

Ο Urquhart ήξερε τα Νέα Ελληνικά και είχε αποκτήσει μεγάλη εμπειρία μέσα από τις συναναστροφές του, ώστε να μεταστρέφει τη γνώμη των συνομιλητών του προς όφελός του και να τους εντυπωσιάζει με τις γνώσεις του για τους ανθρώπους. Ο Slade, παίρνοντας αφορμή από τη διδασκαλία του Wolff στους εβραίους της Θεσσαλονίκης, παρατήρησε πως οι προτεστάντες ιεραπόστολοι δεν διέθεταν αυτήν την ικανότητα. Αγνοούσαν τις γλώσσες, στερούνταν του κατάλληλου ηθικού υπόβαθρου και προσάρμοζαν το ιεραποστολικό τους έργο στις δικές τους ανάγκες, πολλές φορές εκτρεπόμενοι πλήρως από τον πνευματικό τους σκοπό. Ακόμη, όμως, κι αν διέθεταν μεταδοτικότητα και γλωσσομάθεια, όπως ο Wolff, ήταν απίθανο χριστιανοί και εβραίοι να μετακινηθούν από την πίστη και τις παραδόσεις των πατέρων τους, ενώ η σπάταλη χορήγηση Βίβλων δεν επρόκειτο να αλλάξει την πραγματικότητα αυτή. Οι εβραίοι αφαιρούσαν τις σελίδες της Καινής Διαθήκης, οι ορθόδοξοι την παρέδιδαν στους παπάδες τους, οι Αλβανοί χρησιμοποιούσαν το χαρτί για να στουπώνουν τα τουφέκια τους, ενώ για τους μουσουλμάνους, αν έπεφταν στα χέρια τους, δεν είχε καμία αξία και την πετούσαν. Αν κάποιος, ελάχιστα, μεταστρέφονταν στον προτεσταντισμό, το έκαναν, αν όχι δωροδοκούμενοι, με την υπόσχεση της έμμισθης απασχόλησης στο ιεραποστολικό έργο. Ακόμη και ο συνεργάτης του Wolff, ο σύρος Joseph Abu Mansur, αποδείχθηκε ένας κοινός απατεώνας, αφού επωφελήθηκε από την πειρατική επίθεση, για να οικειοποιηθεί το κομπόδεμα του εργοδότη του. Ο Wolff, από την πλευρά του, έκρινε πως οι μοναχοί που συνάντησε στο Άγιο Όρος, είχαν τόση άγνοια και χαμηλό πνευματικό επίπεδο, ώστε ήταν αδύνατο να ασχοληθεί μαζί τους. Είπε, επίσης, στον Slade πως το να διδάσκει τον χριστιανισμό στους εβραίους της Θεσσαλονίκης ήταν σαν να θερίζεις ένα άγονο χωράφι.³³ Ο Slade είχε δίκιο να πιστεύει πως είτε οι προσδοκίες του Wolff δεν ήταν ρεαλιστικές είτε δεν είχε βρει τον κατάλληλο τρόπο να κατηχεί.

Μπορούσε κάποιος να κατανοήσει και να διοικήσει επιτυχώς όλους τους πληθυσμούς που ήταν ριζωμένοι στις παραδόσεις τους; Σύμφωνα με τον Slade, είχε ήδη μετατραπεί σε γνωμικό η έκφραση πως «οι Άγγλοι και οι Οσμανλήδες είναι οι μόνοι που γνωρίζουν πώς να διοικήσουν

32. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 1, σ. 102, 257-259.

33. A. Slade, *Records*, ό.π., σ. 515-519· *Journal of the Rev. Joseph Wolff*, ό.π., σ. 280 και 283.

τους Έλληνες». ³⁴ Ο Urquhart, του οποίου οι απόψεις περί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έχουν αναλυθεί εκτενώς, ³⁵ πίστευε πως ο Έλληνας χωρικός εκφυλίζεται στην Ασία και ο Τούρκος στην Ευρώπη, εννοώντας πως χάνει τα ηθικά ποιοτικά του χαρακτηριστικά και καθίσταται έτσι κατώτερος των Ελλήνων. Έκρινε πως δεν ήταν τόσο το ζήτημα της γλωσσικής διαφοράς όσο αυτό των ηθών και των ιδεών που εμπόδιζαν την αμοιβαία κατανόηση. Χρειαζόταν ένας νους που να χειραγωγήσει αμφότερα τα συστήματα, ώστε να μην αντιπαρά τίθενται. Όταν οι ληστοπειρατές του Γιώργου Μακρή τού ζήτησαν να ηγηθεί ο ίδιος ενός επαναστατικού σώματος, σκέφτηκε –και το σημείωσε– πως «ένας τολμηρός στρατιώτης και άνδρας της πράξης θα μπορούσε να αλλάξει την τύχη της Ανατολής, αν ήταν επαρκώς φιλοσοφημένος, ώστε να υπερβεί τις πηγές των διαφορετικών ρευμάτων γνώμης που συγκρούονταν στην περιοχή, ανατολικών και δυτικών». Ήταν πεπεισμένος πως μόνον το όνομα ενός Άγγλου θα μπορούσε άμεσα να συγκεντρώσει και να ενεργοποιήσει τμήματα, συμφέροντα και ράτσες που κανένα άλλο όνομα δεν θα μπορούσε να συστρατεύσει. Δεν φανέρωσε αυτές τις σκέψεις του, αλλά εξήγησε στα παλληκάρια του Μακρή πως ο σκοπός τους ήταν τόσο απονενοημένος, ώστε ήταν σχεδόν απίθανο να βρουν τον κατάλληλο αρχηγό. Πάντως, αν η ίδια η Βρετανία ήθελε –που δεν ήθελε– να καταλάβει την περιοχή, τότε, όπως είπε στον διοικητή του Πολυγύρου, θα χρειαζόταν μόνον έναν λοχία και δέκα στρατιώτες, γιατί η εξουσία του υπονομευόταν από τις φυλακίσεις και τα μαρτύρια που επέβαλλε καθημερινά. ³⁶ Τέτοιες εκφράσεις, με έντονη τη χροιά της αποικιοκρατικής αντίληψης, μολονότι αφορούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία και όχι την Ινδία, είναι δύσκολο να μην συσχετιστούν με την ιδεολογία και το μυθιστόρημα του Joseph Rudyard Kipling «Ο άνδρας που θα γινόταν βασιλιάς», το οποίο γράφτηκε 58 χρόνια αργότερα. Το ηθικό κύρος της Βρετανίας ήταν το πλεονέκτημα που εξασφάλιζε την Αυτοκρατορία της και προσέδιδε κύρος στη διοίκηση αλλά και στις παγκόσμιες παρεμβάσεις της. Οι Οθωμανοί στερούσαν αυτού του πλεονεκτήματος.

Ο Urquhart πίστευε πως η Ανατολή και οι Ανατολίτες ήταν ένας δι-

34. A. Slade, *Records*, ό.π., σ. 27.

35. Βλ. Geoffrey Nash, *From Empire to Orient: Travellers to the Middle East 1830-1926*, Λονδίνο, I. B. Tauris 2005, σ. 43-74, και επίσης το προγενέστερο άρθρο της Margarita Miliori, «Ambiguous Partisanship; Philhellenism, Turkophilia, and Balkanology in XIXth Century Britain», *Balkanologie* IV/1-2 (2002), σ. 127-153, κυρίως 135-139.

36. D. Urquhart, *Spirit*, ό.π., τ. 2, σ. 121-122, 152-153.

ακριτός κόσμος και στα γραπτά του δίνει συχνά δείγματα των διαφορών της με την Ευρώπη. Γνώριζε την ακαταμάχητη γοητεία που ασκούσε ο ευρωπαϊκός πολιτισμός και περιέγραψε την επικράτησή του με μια συμβολική σκηνή στο χωριό Γομάτι, όπου ένας αλβανός ομαδάρχης ατάκτων, ντυμένος με μια υπέροχη παραδοσιακή φορεσιά, υποχρεώθηκε να φιλήσει, αυτός και οι άνδρες του, το χέρι του ένστολου αξιωματικού αδελφού του, που υπηρετούσε τον νέο τακτικό στρατό, αντί να τον αγκαλιάσει. Ο πρώτος εκπροσωπούσε την ανατολίτικη παράδοση και ο δεύτερος την ευρωπαϊκή.³⁷ Εν έτει 1830 η Δύση θριάμβευε, αλλά ο Urquhart δεν περιφρονούσε την Ανατολή. Την θαύμαζε κρυφά, όπως την εντυπωσιακή Αγγλαία, την ωραία Ελένη της Κασσάνδρας, της οποίας τη μελαγχολική ομορφιά σκίαζαν τα πρώιμα βάζα της νιότης της. Απέφυγε να πάρει θέση στο κορυφαίο ζήτημα της σύστασης τακτικού στρατού, αλλά δεν έκρυβε τον θαυμασμό του για τα άθλα της αυτοδιοίκησης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ειδικά για τη διανομή των φορολογικών βαρών. Γι' αυτό ασχολήθηκε εκτενώς με την καταγραφή πληροφοριών για το παρελθόν και το παρόν των Μαδεμοχωρίων, χωρίς να παραβλέψει τη συγκέντρωση οικονομικών και δημογραφικών στοιχείων από κάθε χωριό που επισκεπτόταν. Ειδικά για τα Μαδεμοχώρια, έγραψε πως το προεπαναστατικό καταστατικό τους θα αποτελούσε τιμή για μορφωμένους ανθρώπους σε οποιοδήποτε μέρος της Ευρώπης.³⁸ Θαύμαζε, επίσης, τα εντόπια υφαντά υφάσματα για τα χρώματά τους και θεωρούσε ότι τα εγγλέζικα υπερείχαν στις πωλήσεις μόνον λόγω των χαμηλότερων τιμών τους. Με όρους ποιότητας, η αγγλική βιοτεχνία θα έπρεπε να θεωρηθεί «βαρβαρική», έγραψε, όσο κι αν αυτό ακουγόταν παράδοξο. Η πατρίδα του υστερούσε σε πληθυσμό και βιοτεχνική παραγωγή και της αυτοκρατορικής Κίνας, κι όμως μπορούσε να την απειλήσει μόνον με τρεις φρεγάτες. Η εκτίμησή του ήταν πως η ισχύς του βρετανικού εμπορίου έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της Κίνας ή της Ιαπωνίας οφειλόταν στη μεγάλη ισχύ της χώρας του κι όχι σε αντικειμενικά πλεονεκτήματά.³⁹ Από την άλλη, η ουσιαστική υστέρηση της Ανατολής δεν οφειλόταν στην υστέρηση της επιστήμης και των γεωργικών μεθόδων, στα πρωτόγονα εργαλεία και την έλλειψη μέσων επικοινωνίας, αλλά στον τρόπο διαπλοκής των ατομικών συμφερόντων. Η εργασία δεν εξαρτάτο από τη μίσθωση και η ευημερία δεν ήταν προσωπική υπόθεση. Με δυο λέξεις,

37. Στο ίδιο, σ. 132-133.

38. Στο ίδιο, σ. 53, 99, 109-116.

39. Στο ίδιο, σ. 105-106.

θα λέγαμε πως, κατά τον Urquhart, αυτό που έλειπε στην Ανατολή ήταν το ατομικό κίνητρο για την πρόοδο.⁴⁰

Τρία πειρατικά περιστατικά το καλοκαίρι του 1830 καταγράφηκαν από τέσσερις ευρωπαίους παρατηρητές που βρέθηκαν στις ακτές της Χαλκιδικής και του Θερμαϊκού, και ενεπλάκησαν σε αυτά με διαφορετικές ιδιότητες, θύματα, θεατές και εισβολείς μιας ανατολίτικης κοινωνίας, την οποία επιθυμούσαν να μεταβάλουν ο καθένας με τον τρόπο του: με τη Βίβλο, τη νουθεσία ή την απειλή της βίας. Ο χαρακτηρισμός των απόψεών τους περί της οθωμανικής κοινωνίας ως οριενταλιστικών προσκρούει σε ορισμένα βασικά σημεία, πέραν του δεδομένου ότι οι βρετανικές προσεγγίσεις δεν είναι αναγκαστικά συμμορφωμένες με ένα μοντέλο:⁴¹ επί της ουσίας, οι συγκεκριμένοι παρατηρητές πραγματεύονται τις αντιλήψεις διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων και τάξεων, που μάλιστα αλληλοσυγκρούονται, κι όχι μιας ενιαίας Ανατολής. Έχουν, επίσης, επίγνωση ότι η κοινωνία αυτή ήταν σε επαφή με την Ευρώπη και μάλιστα ήδη σε μια διαδικασία εκσυγχρονισμού, που αφορούσε πρώτα από όλα την εσωτερική ασφάλεια και τις ένοπλες δυνάμεις.⁴² Και φυσικά κατανοούσαν όλο και περισσότερο, λόγω της εμπλοκής τους στα στρατιωτικά και πολιτικά δρώμενα, ότι ο οθωμανικός εκσυγχρονισμός ήταν προϋπόθεση της ρωσικής ανάσχεσης. Από την άλλη, όμως, η θεώρηση συνολικά και άνωθεν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο παραλληλισμός της με την Κίνα και την Ιαπωνία (από τον Urquhart) και μάλιστα η χρήση των όρων Ανατολή, Ευρώπη, Ανατολίτες, Λεβάντε μας επιτρέπει, έστω αδρά, να εντάξουμε τις κρίσεις τους στη σφαίρα του οριενταλισμού, επισημαίνοντας όμως τις ιδιομορφίες του, στενά συνδεδεμένες με την ιστορική συγκυρία της πρώτης μετεπαναστατικής περιόδου. Η παραδοσιακή οθωμανική νομιμότητα, τάξη και κοινωνία, ο πολιτισμός συνολικά της Αυτοκρατορίας δεν ήταν εξ ορισμού κατώτερος από τον ευρωπαϊκό, ούτε έπρεπε να αλλάξει ριζικά. Ακόμη και η θρησκευτική μεταστροφή τους ήταν ανούσια, γιατί αφορούσε τους τύπους μάλλον παρά την ουσία. Το αντίθετο ίσχυε, η Αυτοκρατορία διέθετε πλεο-

40. Στο ίδιο, σ. 62.

41. Mehmet Mert Sunar, «Imperial Discourse and the Orient: The Ottoman Empire in British Travel Accounts of the Victorian Era», *The Journal of International Social Research* 9/43 (2016), σ. 939-945.

42. Πρβλ. Ethem Eldem, «The Ottoman Empire and Orientalism: An Awkward Relationship», François Pouillon – Jean Claude Vatin (επιμ.), *After Orientalism: Critical Perspectives on Western Agency and Eastern Re-Appropriations*, Βοστώνη – Λέιντεν, Brill, 2014, σ. 89-91.

νεκτήματα εκ φύσεως, που όμως «εκφυλίζονταν» με τη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση των πολιτισμών. Η ουσιαστικά αναίτια επανάσταση των Χαλιδικιωτών, υπό την επιρροή εξωγενών και μάλλον ακατανόητων από τους ίδιους παραγόντων, ήταν έκφραση του προβλήματος και δημιουργός του κοινωνικού χάους που είχαν μπροστά τους. Ακόμη και η ιεραποστολή, στο ελάχιστο μέτρο που απέδιδε, ως διαδικασία μάλλον εκσυγχρονισμού παρά πνευματικής μεταστροφής, αναδείκνυε την επιπολαιότητα και τον καιροσκοπισμό των ανθρώπων.⁴³ Ήταν η κακοδιοίκηση και ο τρόπος που δομούνταν τα ατομικά οικονομικά συμφέροντα οι λόγοι που έφεραν την Ανατολή σε μειονεκτική θέση, οι λόγοι που η επαναστατικότητα κέρδιζε έδαφος και την διέλυε. Γι' αυτό οι εσωτερικές της συγκρούσεις ήταν διαχειρίσιμες και ιάσιμες μέσω των ανατολικών παραδόσεων κι όχι μιας ευρωπαϊκής επέμβασης. Το ίδιο μπορούσε να συμβεί και με την οικονομία της. Η διαδικασία του εκσυγχρονισμού, με κορυφαίο παράδειγμα το μισητό νιζάμι και τη συναφή υπονόμηση του σουλτανικού κύρους, συνέβαλλε στη διάλυση και όχι στην ισχυροποίηση της Αυτοκρατορίας. Η επαφή του ευρωπαϊκού και του τουρκικού συστήματος ήταν καταστροφική, γιατί υπονομευόταν το αξιακό σύστημα αμφοτέρων.

Μπορούσε κάποιος να αντιστρέψει την κατάσταση; Μολονότι ο Urquhart δεν έκρυβε τον θαυμασμό του για τις ικανότητες ενός Άγγλου, του εαυτού του συμπεριλαμβανομένου, να διοικήσει λαούς με αλλότριους πολιτισμούς, νομίζω πως η ουσία της πρότασής του είναι αλλού: τα πολεμικά γεγονότα είχαν δρομολογήσει στην ελληνική χερσόνησο μια μεταβατική διαδικασία, η οποία είχε αποκτήσει τη δική της κοινωνική δυναμική. Οι εξελίξεις δელέαζαν, προβληματίζαν, φόβιζαν, ενθουσίαζαν και προκαλούσαν μια γενιά με πλούσιες αλλά αντιφατικές εμπειρίες, απρόβλεπτη στις αντιδράσεις της, έτοιμη για ανατροπές δυτικής έμπνευσης ή επίνευσης. Όμως οι υπήκοοι του σουλτάνου διέθεταν ακόμη τις παραδοσιακές τους αξίες και συνεπώς, από βρετανικής σκοπιάς, η Αυτοκρατορία του είχε λόγο ύπαρξης.⁴⁴ Πίσω από τον Μακρή βρισκόταν ένας χωρικός που θα μπορούσε να ξαναπιάσει το αλέτρι, πίσω από τον Βασίλη και την Αγλαΐα έβλεπε νέους που κυνηγούσαν την αγάπη που ο πόλεμος τους είχε στερήσει και οι γονείς τους είχαν περιφρονήσει. Οι χωρικοί της Αφύτου ήθελαν ως διοικητή τον καλό αγά τους, ώστε να προκόψουν. Ο αλβανός άτακτος ήθελε να αγκαλιάσει

43. Βλ., επίσης, Cengiz Sisman, «Failed Proselytizers or Modernizers? Protestant Missionaries among the Jews and Sabbateans/Dönmes in the Nineteenth-Century Ottoman Empire», *Middle Eastern Studies* 51/6 (2015), σ. 932-949.

44. Πρβλ. τα συμπεράσματα του Filiz Turhan, *The Other Empire. British Romantic Writings about the Ottoman Empire*, Λονδίνο, Routledge, 2003, σ. 161-162.

τον ένστολο αδελφό του κι όχι να υποταχθεί σ' αυτόν. Ο καπετάν-Διαμαντής, ο καπετάν-Αναστάσης και ο γέρο-Χιμευτός θα μπορούσαν να συμβάλουν με την επιρροή τους στην ασφάλεια, αν μια διοίκηση έθετε απαράβιαστα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας. Οι αγάδες μπορούσαν να χειραγωγηθούν, η οικονομία να δραστηριοποιηθεί, το φορολογικό και το κοινοτικό σύστημα να λειτουργήσουν και να αποδώσουν. Για να γίνουν όλα αυτά, δεν χρειαζόταν ευρωπαϊκή παρέμβαση για να καταλύσει οριστικά την οθωμανική κυριαρχία, λύση που θα προέκριναν παλαιοί αγωνιστές σαν τον Γιώργο Μακρή, ούτε μια πλήρης μεταμόρφωση. Χρειαζόταν μια περιορισμένη αναμόρφωση της Αυτοκρατορίας από πάνω προς τα κάτω, μια εξυγίανση, που συνιστούσε επιστροφή στην υγιή παράδοση.⁴⁵ Το κατά πόσον η οικονομική ανάπτυξη, μέσω του εμπορίου, ήταν συμβατή με την επιστροφή στην παράδοση δεν τον απασχόλησε. Αν ο Urquhart είχε την ευκαιρία να συζητήσει με τον Yorke, ο πλοίαρχος θα του έλεγε πως και στην Ελλάδα το καθεστώς του Καποδίστρια ήταν μισητό και πως πολλοί νησιώτες των Κυκλάδων προτιμούσαν την οθωμανική διοίκηση, η οποία τους εξασφάλιζε περισσότερη ελευθερία και ευημερία μέσω του εμπορίου.⁴⁶ Αν, μάλιστα, διάβαζε τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του Slade, θα σταματούσε ενδεχομένως στην παρατήρησή του πως οποιαδήποτε προσπάθεια να κυβερνηθούν οι Έλληνες του ελληνικού κράτους με μια λογική τάξη χαρακτηριζόταν τυραννία και κάθε προστάτης των ευπόρων και της περιουσίας τους προσομοιωνόταν απαξιωτικά με τούρκο πασά. Οι λέξεις ελευθερία και ληστεία ήταν συνώνυμες για αυτούς, έγραφε ο Slade. Ένας μονάρχης θα έπρεπε, λοιπόν, να είναι αυστηρός και να δώσει στους Έλληνες την επίφαση της ελευθερίας αλλά όχι την ουσία της.⁴⁷ Αν γνώριζε τις απόψεις αυτές των δύο συγχρόνων του, ο Urquhart θα αισθανόταν πλήρως δικαιωμένος για την προτίμησή του στην οθωμανική διοίκηση. Δεν ήταν τυχαίο, βέβαια, ότι ο ρομαντικός οριενταλισμός τους, όπως εκφράστηκε στα κείμενα αυτά των μέσων περίπου του 19ου αιώνα, σε μια εποχή αυξανόμενης ρωσοφοβίας, εναρμονιζόταν πλήρως με τη στρατηγική της Βρετανίας υπέρ της διατήρησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

45. Τις μέρες ακριβώς που ο Urquhart κινούνταν στη Χαλκιδική και κατέγραφε τα προβλήματα, στις 8/20 Σεπτεμβρίου 1830, ανακοινώθηκε στους χωρικούς «βασιλικό φερμάνι» να μη δέχονται και να μη φιλοξενούν τους περιφερόμενους ενόπλους και παραστρατιωτικούς («καπισιζίδες»), και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ένα ακόμη φερμάνι για την απελευθέρωση, χωρίς εξαγορά, όσων είχαν υποδουλωθεί κατά την Επανάσταση, Χ. Κ. Παπαστάθης, *Χρονικό*, ό.π., σ. 49.

46. C. Ph. Yorke, *Memoir*, ό.π., σ. 135.

47. A. Slade, *Records*, ό.π., σ. 26-27.

SUMMARY

Basil C. Gounaris, *Piracy, Peregrination and Romance at the Shores of Halkidiki. A Microhistory of Orientalism in 1830*

The study involves a well documented and common incident of piracy off the coast of Halkidiki in 1830 and the attempted abduction of a famous protestant missionary Joseph Wolff. The participants were local notables, Ottoman administrators, pirates and *armatoles* who, after a decade of warfare, social disintegration and dislocation, discuss the difficult –almost impossible– transition to normal life with David Urquhart, a philhellene traveler working for the British Embassy and captured by the same crew. The variety of the available sources and the quality of information for an otherwise unimportant event give us the necessary ground to turn this microhistory into a case study of Orientalism; i.e. a discussion of the conditions which would allow the decaying Ottoman Empire to recover and reform, to the extent that this was a feasible and desirable option. The key issue from the British point of view was the kind of leadership required to rehabilitate these seemingly uninterested, unmotivated, broken-hearted and bitterly disappointed Orientals, Christian and Muslims alike. Surprisingly but not inexplicably, the recipe for their progress was not Europeanisation but the restoration of Ottoman tradition.

